

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ПРОХОРОВА Марія Вячеславівна

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ СТИЛЬ ДІЯЛЬНОСТІ
З ДОМІНУВАННЯМ КОГНІТИВНИХ КОМПОНЕНТІВ
(на моделі гри в міжнародні шахи)

Спеціальність 19.00.01 - "Загальна психологія.
Історія психології"

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата психологічних наук

Київ - 1995

Дисертац

Дослідження проведено на кафедрі медичної психодіагностики Київського університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник - доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України
БУРЛАЧУК Л.Ф.

Офіційні опоненти - 1. доктор психологічних наук, професор СЕРЕДА Г. К.

2. кандидат психологічних наук,
асистент ВІНОГРАДОВ О. Г.

Провідна установа - Науково-дослідний інститут психології АПН України.

Захист відбудеться 23 Серпня 1995 р. о ____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 068 18 19 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук при Київському університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 252601, м.Київ, вул.Володимирська, 60, ауд. ____.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка

Автореферат розіслано 22 листопада 1994 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

ЛННБ ім. В. Стефаника

КИРИЛЕНКО Т.С.

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Реалізація потенціалу з досягненні високих результатів у трудовій, учбовій та спортивній діяльності пов'язана з формуванням індивідуального стилю діяльності (ІСД). Проте основні аспекти побудови ІСД розглянуто у психології тільки відносно таких видів діяльності, ведучим компонентом яких є моторний (Е.А. Климов, 1969; Л.А. Копитова, 1964; В.А. Толочек, 1993; М.Р. Щукін, 1967 та ін.).

Однак однією з головних тенденцій розвитку сучасних видів людської діяльності є їх значне ускладнення за рахунок привнесення пізнавальних компонентів. Нарівні з трудовою, учбовою когнітивні фактори велику роль відіграють у спортивній діяльності, особливо у її інтелектуальних видах (шахи, шашки). Спортивна діяльність виконує не тільки власне соціальну функцію, але виступає як "окремий випадок учбової діяльності" (Е.А. Климов, 1969) і є моделлю трудової діяльності в екстремальних умовах. Багато видів діяльності, де домінує пізнавальна активність, реалізуються не в стандартних, а у варіативних умовах. У зв'язку з цим у центр теоретичних та прикладних досліджень вноситься проблема індивідуального стилю діяльності з переважанням пізнавальної активності, варіативними умовами протікання. Відповідно виникає необхідність розробки психолого-педагогічних рекомендацій по формуванню вище вказаної системи.

Гра в міжнародні шашки, яка реалізується через пізнавальну активність суб'єкта та здійснюється у варіативних

умовах, постає як оптимальна модель діяльності при дослідженні відповідного ІСД. Отже, психологія повинна дати відповідь на питання про структуру, детермінанти, механізми та закономірності формування індивідуального стилю гри в міжнародні шашки.

Методологічну основу дисертаційного дослідження становили системогенетичний підхід (В.Д.Шадріков, 1979, 1980, 1982), який базується на єдності системного, діяльнісного, генетичного підходів до предмету дослідження, концепція теоретичного узагальнення В.В. Давидова (В.В.Давидов, 1972), об'єктивно-детерміністська концепція ІСД (В.А.Голочек, 1993).

Об'єктом дослідження є індивідуальний стиль гри в міжнародні шашки (ІСШ) та особливості його формування в процесі опанування шашкової гри.

Предмет дослідження становить структура ІСШ, його типові варіанти, особливості детермінації.

Мета роботи полягає у вивченні структури, типів ІСШ, а також у розробці психолого-педагогічних рекомендацій по оптимізації процесу навчання гри у міжнародні шашки.

Мета конкретизована у наступних завданнях: 1) створення теоретичної концепції побудови та детермінації ІСД з домінуванням пізнавальних компонентів; 2) розробка теоретичного та емпіричного визначень ІСШ; 3) побудова типології шашкових стилів на основі емпіричного матеріалу; 4) вивчення особливостей детермінації першого та другого рівнів ІСШ на основі результатів кореляційного та факторного аналізів; 5) проведення якісного аналізу типу організації шашкової гри; 6) розробка психолого-педагогічних рекомендацій по індивідуалізації навчання гри у міжнародні шашки.

На захист виносяться такі положення:

1) ІСТШ становить особю багаторівневу систему, побудовану ієрархічно, включає три підсистеми (суб'єктивно зручні умови гри, структура, тип організації гри);

2) ІСТШ становить особю систему, обумовлену об'єктивними закономірностями шашкової гри та суб'єктивними факторами; до суб'єктивних детермінант відносяться особистісні, мотиваційно-регуляторні, когнітивні особливості суб'єкта гри; в процесі опанування гри розмір суб'єктивної детермінації зменшується, а об'єктивної (діяльнісно-ситуаційної) зростає; зміна джерела детермінації відбувається нерівномірно та гетерохронно;

3) на рівні суб'єктивно зручних умов гри виділяються два типи шашкових стилів, позначених як "лідерорадикалістський", "дезорганізаційно-породжувчий"; на рівні структури стиля виділяються три типи шашкових стилів, позначених як "позитивно-темповий", "гнучко-творчий", "класичний";

4) програма навчання гри в міжнародні шашки повинна бути направлена на формування ІСТШ у спортсменів; навчання гри в міжнародні шашки рекомендується побудувати відповідно до будови ІСТШ та логіки предмету, який вивчається.

Теоретичне значення та інноваційна робота полягають у тому, що вперше розроблено та апробовано на моделі гри в міжнародні шашки концепцію індивідуального стилю діяльності з переважанням пізнавальних компонентів і варіативними умовами перебігу. В ході проведеного на основі системно-генетичного підходу дослідження розглянуто структуру, детермінанти, закономірності функціонування ІСД з домінуванням когнітивних компонентів, тим самим розвиваються та доповнюються існуючі у вітчизняній науці концепції ІСД, а також побудовані на основі системогенетичного підходу теорії професійного

навчання.

Практичне значення роботи пов'язане із створенням моделі навчання гри у міжнародні шашки, направленої на формування ІСТШ. Реалізація в ході педагогічного процесу розробленої моделі буде сприяти досягненню більш високих спортивних результатів тими, хто навчається, ніж при використанні традиційного підходу до навчання гри у міжнародні шашки.

Апробація та впровадження роботи. Результати дослідження було представлено в доповідях автора на наукових читаннях "Актуальні проблеми сучасної психології" (Харків, 1993), науково-практичних конференціях "Соціальна заштита молодежи: состояние проблемы и пути решения" (Харків, 1993), "Гуманістичні основи педагогічної концепції Н.К. Крупської та сучасність" (Горлівка, 1994), "Духовність. Ментальність. Саморозвиток особистості." (Луцьк, 1994), на засіданнях кафедри соціальної та педагогічної психології, а пізніше кафедри медичної психології та психодіагностики.

Розроблені в дисертації психолого-педагогічні рекомендації використовуються при навчанні теорії та практиці гри в міжнародні шашки в дитячо-юнацькій спортивній школі з шашок м. Нижній Новгород.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, бібліографії та додатку. Зміст роботи викладено на 141 сторінках машинописного тексту. Текст ілюструється 4 малюнками.

2. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовуються актуальність теми дослідження, теоретичні та методологічні основи, мета, гіпотези, зав-

дання дисертаційної роботи, представлені положення, які виносяться на захист, відзначаються наукова новизна, теоретичне та практичне значення отриманих результатів.

У першому розділі на основі аналізу психологічної літератури розкриваються методологічні та науково-практичні передумови постановки проблеми будови формування індивідуального стилю діяльності з домінуванням когнітивних компонентів та варіативними умовами перебігу, обґрунтовується вибір три в міжнародні шахи в якості діяльносної моделі.

Адекватним методологічним обґрунтуванням до проблеми ІСД з домінуванням когнітивних компонентів виступає системно-генетичний підхід який усуває теоретичні розбіжності в рамках концепцій ІСД з питання дефініції, будови, онтогенезу ІСД, і забезпечує послідовність методології у вивченні ІСД.

На сучасному етапі існує два основних напрямки вивчення проблеми ІСД: традиційний та об'єктивно - детерміністичний. В рамках першого напрямку, представленого роботами Е.А. Климова, В.С. Мерліна та їх послідовників (Е.В. Воронін, 1982, 1983, 1984; Е.П. Ильін, 1988; Е.А.Климов, 1989; Л.А. Копитова, 1984; М.Р.Шукін, 1986 та ін.), велика увага приділяється принципом індивідуалізації, єдності фізичного та психічного, системності. Другий напрямок, який розвивається В.А. Толочком (В.А. Толочек, 1984, 1985, 1987, 1993) робить акцент переважно на принципах діяльносного підходу.

В концепції ІСД, розробленій у працях Е.А. Климова, В.С.Мерліна, реалізується розуміння стилю як певної психологічної системи, пов'язаної з конкретними індивідуальними особливостями людини.

Питання про співвідношення структури та форми ІСД в дослідницькій парадигмі традиційного підходу не піднімалося.

Відмінність структури та форми чітко проявляється лише в діяльності з варіативними умовами, а об'єктом дослідження в роботах Е.А.Климова, В.С. Мерліна та їх послідовників, як правило, був індивідуальний стиль, повністю або частково регламентований та керований суб'єктом діяльності.

Розглядаючи структуру ІСД Е.А. Климов виділяє в ній "ядро" та "прибудову". Ядро обумовлює перший, але не весь необхідний для пристосування ефект, досягнення якого в повному обсязі здійснюється завдяки прибудові.

Чіткої онтогенетичної концепції, необхідної для вирішення завдання цілеспрямованого формування ІСД, в рамках традиційного підходу не представлено. Е.А. Климовим розроблена лише загальна схема формування та розвитку стилю. Висунуті М.В. Приставкіної, Е.В. Вороніним практичні рекомендації по формуванню виконавчого індивідуального стилю в художній гімнастиці, стилю гри в настільний теніс здійснені без опори на будь-яку онтогенетичну концепцію. (М.В.Приставкіна, 1968; Е.В. Воронін, 1982, 1983, 1984).

В.А. Толочек, розглядаючи ІСД як "індивідуальну систему, індивідуальний варіант реконструкції суб'єктом об'єктивної підструктури" (В.А. Толочек, 1993). ІСД В.А. Толочеком розглядається як трьохрівневе утворення. Суб'єктивно ґручні умови діяльності, структура, тип організації діяльності розміщені ієрархічно по мірі зростання варіативних можливостей. Керуючись концепцією ієрархічної будови ІСД, В.А. Толочек створює модель поетапного формування ІСД. Утворення нових стильових рівнів відбувається по мірі опанування професійної діяльності (В.А. Толочек, 1984, 1985, 1987, 1993).

Провідні положення концепції В.А. Толочека більше задовільняють основним вимогам системогенетичного підходу, ніж

традиційний погляд на проблему ІСД, хоча ряд питань (системоутворюючий фактор в структурі ІСД, роль когнітивної, мотиваційно-регуляторної сфери психіки, як суб'єктивних детермінант ІСД) не висвітлено. Крім того, основні аспекти побудови ІСД і в рамках традиційного, і об'єктивно-детерміністичного підходів розглянуті стосовно тих видів діяльності провідним компонентом яких є моторний. Проблема структури, детермінант, механізмів та закономірностей побудови ІСД з домінуванням пізнавальної активності лишається відкритою. У зв'язку з цим уявляється перспективною розробка концепції ІСД з домінуванням когнітивних компонентів з опорою на системогенетичний підхід та центральні ідеї об'єктивно-детерміністичної концепції В.А. Толочека.

Критеріями виділення ІСД з домінуванням пізнавальної активності та варіативними умовами перебігу із оточення є системні якості, які забезпечують адаптацію суб'єкта до вимог пізнавальної діяльності. Розглядуваний конструкт являє собою ієрархічне утворення, кожний рівень якого відповідає певним показникам стійкості-мінливості стилізованої системи.

Індивідуальні особливості суб'єкта, які являють собою єдність взаємопов'язаних підсистем (мотиваційно-регуляторної, когнітивної, підсистем індивідуальних знань, навичок, досвіду), закономірності перебігу виконуваної суб'єктом діяльності та особливості ситуації, у якій діяльність реалізується, проєктуються в структуру ІСД.

Об'єднання психічних складових ІСД з домінуванням когнітивних компонентів здійснюється або через установки, або через контроль пізнавального типу. Системоутворюючий фактор детермінує побудову кожного з рівнів ІСД, згодом включається як складова в кожний з блоків ІСД.

Стильові рівні відносно автономні та певним чином підпорядковані один одному. На початкових етапах оволодіння професійною пізнавальною діяльністю провідним є рівень суб'єктивно зручних умов діяльності, на наступному ступені навчання - структура стилю, при вдосконаленні професійної майстерності починає домінувати тип організації діяльності.

Основні принципи формування ІСД з домінуванням когнітивних компонентів та варіативними умовами перебігу узгоджуються з розробленими в рамках об'єктивно-детерміністичного підходу (В.А. Толочек, 1993).

Як оптимальна модель діяльності з домінуванням пізнавальних компонентів та варіативними умовами перебігу постає гра в міжнародні шашки, яка реалізується завдяки когнітивній активності суб'єкта та, де стійкі та мінливі компоненти досить легко виділяються. Варіативність умов перебігу досягається протягом усієї партії шляхом ходів двох гравців, які орієнтовані на досягнення несумісних цілей. Гра у міжнародні шашки, яка є масовою, перспеєктивною та "політехнічною", що відповідає висунутим Е.А. Климовим до моделі діяльєсною моделі вимогам (Е.А. Климов, 1969). Окрім того, отримані при вивченні індивідуального стилю гри в шашки результати не тільки забезпечили б можливість емпіричною перевірки висунутої концепції будови, детермінації, формування ІСД з домінуванням пізнавальною активності та варіативними умовами перебігу, але і задовільнили б запити шашковою педагогії адресовані психологічній науці.

У другому розділі викладено організацію, методики емпіричного дослідження, представлено основні результати та їх аналіз.

На підготовчому етапі було розроблено теоретичне визна-

чення конструкту ІСТШ. ІСТШ - це індивідуальний варіант реконструкції шашистом об'єктивної підструктури шашкової гри.

З метою побудови точного та вірогідного емпіричного визначення було взято інтерв'ю у 12 шашистів (3 гросмейстери, 7 майстрів спорту, 2 кандидати в майстри спорту). На основі вказаної вище теоретичної дефініції та якісного аналізу матеріалів інтерв'ю сформульовано емпіричне визначення досліджуваного поняття: ІСТШ постає як індивідуальні перетворення того чи іншого типу шашкових стратегій, позицій чи характеристик для цих позицій прийомів (тактик) в ході шашкової боротьби.

Здійснення подальших дослідницьких кроків проводилося з урахуванням результатів якісного аналізу запропонованих опитуваними стильових класифікацій: 1) активний-пасивний; 2) гострий-обережний; 3) самотутній - стереотипний, індивідуальних (знання, здібності, характер), ситуаційних (емоційний стан) детермінант ІСТШ.

В ході наступного етапу роботи було вивчено особливості та закономірності суб'єктивної детермінації першого рівня ІСТШ. В дослідженні взяли участь 30 вихованців дитячо-юнацької спортивної школи з шашок м. Нижній Новгород, які виконали норму 2-го розряду з російських шашок, але незнайомих з основами гри в міжнародні шашки.

В якості діяльної моделі дослідження структури та закономірностей формування ІСТШ з переважанням пізнавальної активності використовувалась гра в міжнародні шашки.

Методичний апарат на діагностичному етапі дослідження був представлений 16-факторним діагностичним опитувальником форми А, тестом-опитувальником вимірювання мотивації А. Мехрабіана, адаптованим М.Ш. Магомед-Еміновим. З метою діагнос-

тики показників ригідності-флексibilityності, використовувались тест вирішення арифметичних задач Лачинзів (ВАЗ) із спеціально розробленою 4-бальною шкалою, Каліфорнійський психологічний опитувальник ригідності Айзенка-Белоуса та Р.Нитнівицького.

Для встановлення найбільш типових, найбільш стійких відмінностей в особливостях проведення шашкових партій починаючими "100-клітинниками" 1 ступеня вираженості цих особливостей у кожного гравця використовувався метод експертної оцінки. Остання виставлялась групою тренерів на основі аналізу шашкових партій досліджуваних в сеансах одночасної гри. Отримані при виявленні індивідуально-стильових, особистісно-мотиваційних особливостей дані були піддані процедурам кореляційного та факторного аналізів.

За результатами експертного оцінювання була встановлена диференціація стилів шашкової гри починаючих "стоклітинників" за трьома основними показниками: 1) активний-пасивний; 2) гострий-обережний; 3) цікавий (творчий) - нудний (стереотипний). Отримані показники диференціації особливостей гри новачків виявились ідентичними параметрам закладеним в класифікацію індивідуальних стилів гри шашкистами, у яких раніше брали інтерв'ю.

В ході кореляційного аналізу було встановлено, що суб'єктивні когнітивні, особистісно-мотиваційні особливості виступають в якості основних детермінант першого рівня ІСТШ, причому ригідність-флексibilityність детермінує всі показники суб'єктивно-гручних умов гри; прагнення до успіху позитивно впливає на віддання переваги активним ходам; високі інтелектуальні показники визначають вибір активних, гострих, творчих ходів.

Під час обробки отриманих даних методом факторного аналізу було виявлено 2 насичених індивідуально-стильовими показниками фактори, які відповідають 2 типам суб'єктивно зручних умов гри (СЗУГ) та позначених як "лідеро-радикалістський" та "дезорганізаційно-породжуючий". У складі першого фактору переважають активаційно-динамічні, інтелектуальні показники, радикалізм, флексибільність. Насиченість другого фактору характеризується домінуванням навантажень, які відображають особливості перебігу пізнавальних процесів, регуляторної сфери.

Наступний етап роботи був спрямований на дослідження особливостей детермінації та закономірностей формування другого рівня.

Тренерами ДЮСШ проводились тематичні заняття з основ позиційної гри, під час яких розглядалися принципи розігрування типу позицій - класичні, кодові, центрові, рогатки, напіврогатки, зв'язки-кличі-гажими, флангові. Навчання включало три серії (А,В,С), до складу яких входило по 7 занять по одному теоретичному на кожний тип позицій та ігрове. Після кожного етапу навчання здійснювалась експертна оцінка успішності в розігруванні того чи іншого типу позицій за 21-бальною системою.

Дані, отримані під час кожної з трьох серій, піддавались кореляційним та факторним аналізам, що забезпечило можливість побачити процес формування ІСТШ в динаміці.

На основі аналізу результатів кореляційного аналізу було встановлено, що другий рівень ІСТШ обумовлений сукупністю суб'єктивних та об'єктивних детермінант. Під час оволодіння грою величина суб'єктивної детермінації на противагу об'єктивній зменшується, причому джерела детермінації відбувають-

ся нерівномірно та гетерохронно.

На основі результатів факторного аналізу було виявлено три типи шашкових стилів: дезорганізаційно-породжуючий /гнучко-творчий, лідеро-радикалістський/, позитивно-темповий та класичний шашкові стилі.

Протягом всіх трьох етапів навчання найбільша успішність була досягнута шашистами, які володіли гнучко-творчим стилем, однак істотний діапазон відмінностей між представниками позитивно-темпового та гнучко-творчого стилів виявлений лише за результатами останньої серії. Отже, найбільш перспективним на початкових етапах навчання "стокліткам" виступає тип стилю, пов'язаний з комбінаційною, багатоплановою грою "на випередження". Шашисти такого стилю успішні в колових, зв'язаних, флангових побудовах, а сприятливими умовами проведення поєдинку в "нестереотипні", "нестандартні". На більш пізніх етапах навчання представниками даного типового стилю непогано засвоюються також класичні позиції, рогатки, напіврогатки. Формування дезорганізаційно-породжуючого або гнучко-творчого стилю визначається піанавальними (флексибільністю, багатю уявою, радикалізмом) підструктурами; певна значуща роль в детермінації розглядуваного типового стилю відводиться регуляторній сфері (низька "сила "над-я"").

Порівняно з першим, другий тип стилю (лідеро-радикалістський або позитивно-темповий) менш ефективний, хоча результати представників останнього значущо позитивні. Об'єктивна підструктура цього стилю відображається в реалізації центрових, колових побудов, які передбачають відкриту гру "на випередження". Такий тип шашкового стилю більше особистісно-мотиваційними підструктурами домінантність, сміливість, прагнення до досягнення успіху, менше - піанавальними

інтелект, радикалізм, багата уява. В умовах поєдинку перевага надається "активним", "гострим", "нешаблонним".

На третій стадії навчання виділяється новий тип шашкового стилю, успішність якого у грі можна розглядати як тенденцію. Шашисти-класики надають перевагу стандартним умовам проведення поєдинку, а максимальна успішність досягається при розігруванні позицій класичного типу, рогаток, напіврогаток. Об'єктивна підструктура цього типу визначається особливостями перебігу пізнавальних (практичність мислення, консерватизм, ригідність) та регуляторних (висока "сила над-я", хороший самоконтроль) процесів.

Четвертий етап емпіричної частини роботи присвячено якісному аналізу типу організації шашкової гри. З метою в'ясування факторів, які обумовлюють формування того чи іншого типу організації гри було проведено якісний аналіз партій та коментарів 15 шашистів (3 гроссмейстерів, 5 майстрів спорту, 7 кандидатів в майстри спорту).

Якісному аналізу піддавались лише висловлювання, які відображали вибір ходів в ситуаціях з наявністю кількох приблизно рівноцінних варіантів. Крім того, якісному аналізу підлягали тільки висловлювання, які безпосередньо відносились до данної партії; в нашій точці зору, тільки вони відображають мінливі компоненти ІСГШ.

Всі висловлювання було розділено на 5 груп залежно від домінуючого в обговоренні об'єкту. Найбільш представницькою виявилась група коментарів, у якій було зафіксовано відношення до противника (знання або незнання особливостей, рівня його гри, слабких та сильних сторін в стратегії та тактиці, психологічних характеристик суперника). Урахування тонкощів та специфіки побудови окремих позицій відображено в вислов-

леваннях наступної групи. Значну роль у виборі подальшого плану, тактики боротьби грають суб'єктивні фактори, до яких відносяться фізичний, психічний стан спортсмена, самооцінка гри, бажаний результат та психологічна установка на його досягнення, часові показники.

На основі якісного аналізу партій та коментарів шашистів, які відносяться до різних полюсів шкали "ригідність-флексибільність", було встановлено, що готовність та здатність вибрати найбільш адекватні умовам засоби, форми та методи шашкової гри значною мірою обумовлюється когнітивними особливостями спортсмена (ригідністю-флексибільністю).

Таким чином, тип організації гри є найменш стійким рівнем у структурі ІСТШ. Змістовна сторона розглядуваного ярусу визначається ситуаційними особливостями; готовність та здатність до формування цього рівня значною мірою обумовлюється особливостями когнітивної сфери - ригідністю-флексибільністю. Ригідність, як правило, заважає використанню засобів та методів гри адекватних позиції, яка склалася, флексибільність сприяє вибору гнучкої тактики боротьби.

У третьому розділі представлено основні результати, отримані в процесі якісного аналізу підходу до навчання гри в міжнародні шашки, психолого-педагогічні рекомендації по вдосконаленню тренувального процесу.

З метою дослідження особливостей будови педагогічного процесу на цьому етапі було взято інтерв'ю у 38 спортсменів. Під час обробки отриманих даних основна увага приділялась якісному аналізу цілей, завдань, форм та методів педагогічного впливу.

В результаті проведеного дослідження встановлено, що цілісної системи навчання на цьому етапі не спостерігається.

Окремі компоненти структури педагогічного процесу побудовані на основі традиційного підходу. У зв'язку з цим формування знань, навичок, умінь здійснюється поза цілісною структурою. Практично учбова діяльність здійснюється в абстракції від суб'єкта, що не може пагубно не відбитися на ефективності навчання. Відповідно, формування нових психологічних структур, взаємодія яких створювала б цілісну систему регуляції гри або не відбувається, або досягається не завдяки, а всупереч існуючій моделі педагогічного процесу.

Зроблені у другій частині роботи висновки про психологічні механізми та закономірності, які забезпечують оволодіння шашковою майстерністю, сприяли побудові моделі навчання гри в міжнародні шашки на основі системогенетичного та індивідуального підходів.

Використання концепції теоретичного узагальнення відносно шашкової гри дозволило перейти до побудови систематичних курсів у вивченні теорії та практики "стокліток".

Розроблена модель побудована відповідно до домінуючої соціальної мети навчання гри в міжнародні шашки як одного з видів спортивної діяльності: досягнення найвищих спортивних результатів. Реалізація вказаної мети базується на формуванні ІСТШ у спортсменів. Відповідно з рівнем ІСТШ та логікою предмету, який вивчається, нами пропонується модель навчання, яка включає три основних етапи.

Конструктивними цілями на першому етапі навчання виступають: 1) створення у учнів повноцінної концепції ендшпілью; 2) виявлення суб'єктивно зручних умов гри у тих, хто тренується.

Загальною метою другого етапу навчання є формування структури ІСТШ. Передбачається включити в програму оволодін-

ня грою два систематичних курси: миттельшпіль А та дебют В. Відповідно до змісту навчання висуваються конкретні цілі: А створення у учнів повноцінної концепції миттельшпілю; В орієнтація в складній системі сучасних дебютів, тренування дебютного репертуару.

Метою третього етапу навчання є формування типу організації гри.

Орієнтація на досягнення запропонованих цілей, комплексне використання вказаних вище принципів та підходів буде сприяти цілісності педагогічного процесу, затвердженню людини як суб'єкта діяльності шашкової гри в центрі навчання, що в кінцевому рахунку підвищує ефективність учбової діяльності та забезпечить більше задоволення тих, хто тренується.

3. ВИСНОВКИ

1. Індивідуальний стиль гри в шашки являє собою багато-рівневу систему, побудовану ієрархічно. Він включає три підсистеми (суб'єктивно зручні умови гри, структура, тип організації гри). Варіативні умови перебігу шашкової гри, у яку включені особи з протилежними цілями, обумовлюють наявність в структурі індивідуального стилю гри в шашки поряд із стабільними компонентами (суб'єктивно зручні умови гри, структура) мінливі (тип організації гри).

2. Індивідуальний стиль гри в шашки являє систему, обумовлену об'єктивними закономірностями шашкової гри та суб'єктивними факторами; до суб'єктивних детермінант відносяться особистісні, мотиваційно-регуляторні, когнітивні особливості суб'єкта гри; в ході оволодіння грою величина суб'єктивної детермінації зменшується, а об'єктивної діялісно-ситуацій-

ної зростає.

3. На рівні суб'єктивно зручних умов гри виділяються два типи шашкових стилів, позначених як "лідеро-радикалістський", "деаорганізаційно-породжуючий", на рівні структури стилю виділяються три типи шашкових стилів, позначених як "позитивно-темповий", "гнучко-творчий", "класичний". Представники деаорганізаційно-породжуючого (гнучко-творчого) типу надають перевагу нестереотипним умовам. Формування стилю визначається, перш за все, пізнавальними підструктурами. Значна роль в детермінації цього стилю відводиться регуляторній сфері.

Представники лідеро-радикалістського (позитивно-темпового) стилю віддають перевагу активним, гострим, нешаблонним умовам проведення поєдинку. Такий тип шашкового стилю обумовлюється значно більше особистісно-мотиваційними підструктурами, менше - пізнавальними.

Суб'єктивно зручними умовами гри для представників класичного типу є стандартні. Формування цього типу визначається особливостями перебігу пізнавальних та регуляторних процесів.

4. Змістова сторона мінливої частини індивідуального стилю гри в шашки (тип організації гри) визначається ситуаційними особливостями; готовність та здатність до формування цього рівня значно обумовлюється особливостями когнітивної сфери (ригідністю-флексибільністю).

5. Програма навчання грі в міжнародні шашки повинна бути направлена на формування індивідуального стилю гри в шашки, кожний етап педагогічного процесу повинен бути направлений на формування окремих стильових рівнів (суб'єктивно зручних умов гри, структури, типу організації гри) у учнів.

Навчання гри в міжнародні шашки рекомендується побудувати у вигляді систематичних курсів згідно до будови індивідуального стилю гри в шашки та логіки предмету, який вивчається.

Рекомендована програма навчання гри в міжнародні шашки для спортсменів-новачків.

Перший етап.

Мета: 1) створення у учнів повноцінної концепції ендшпілю; 2) виявлення суб'єктивно-зручних умов гри.

Систематичний курс: ендшпіль.

Зміст роботи:

- порівняльний аналіз учнями позицій різних класів по основній ідеї, прийомам ведення боротьби;

- виявлення ключової частини позиції тими, хто тренується;

- ознайомлення учнів з конкретними для даного класу ендшпіль прийомів ведення боротьби;

- загальна практика гри учнів;

- самоаналіз тими, хто тренується, сформованої концепції ендшпілю;

- діагностика спортсменами бажаних умов ходу поєдинку; психодіагностика особистісних, мотиваційних, когнітивних особливостей учнів;

- відбір найбільш перспективних кандидатів для тренування;

- створення трьох груп учнів згідно схильності до одного з трьох типів шашкових стилів;

- обговорення з учнями та співставлення психологічних, індивідуально-стильових особливостей.

Другий етап.

Мета: формування структури ІСТШ.

Конкретні цілі: 1) створення у учнів повноцінної концепції мідттельшпілю; 2) орієнтація в дебютній системі, шліфівка дебютного репертуару.

Систематичні курси: мідттельшпіль, дебют.

Зміст роботи:

- вивчення учнями тих типів мідттельшпілів, які повинні скласти "ядро" другого рівня шашкових стилів;
- знайомство учнів з іншими типами мідттельшпілів;
- самоаналіз учнями інших типів мідттельшпілів;
- ретельне вивчення 2-3-х шашкових дебютів, які ведуть до найбільш перспективних для даної групи учнів мідттельшпілів;
- загальна орієнтація тих, хто навчається в дебютних охемах;
- самоаналіз учнями дебютного репертуару;
- аналіз індивідуально-стильових та психологічних якостей можливих суперників.

Третій етап.

Мета: формування типу організації гри.

Систематичні курси: немає.

Зміст роботи:

- навчання тих, хто тренується плануванню гри;
- навчання вибору адекватної умовам тактики гри;
- навчання оцінюванню виникаючих позицій;
- навчання прогнозуванню ходу шашкової партії та оперативній корекції помилок;
- аналіз тренером засобів гри, які вибирають учні;
- самоаналіз учнями типу організації гри;
- самоаналіз учнями взаємодії стійкої та варіативної

частини їх шашкових стилів.

Основні положення дисертаційного дослідження відображено в таких публікаціях:

1. Адапторы и иноваторы: дефиниция и диагностика// Актуальные проблемы современной психологии.- Харьков, 1993.- с.135-138.

2. Некоторые аспекты интеллектуальных форм организации досуга молодежи// Тезисы докладов и сообщений научно-практической конференции "Социальная защита молодежи: состояние, проблемы и пути решения".- Харьков, 1993.- с.155-156.

3. Реализация принципов индивидуализации и гуманизации при дифференцированном подходе к обучению// Гуманистические основы педагогической концепции Н.К. Крупской и современность.- Горловка, 1994.- с.18-21.

4. Теоретико-методологічні проблеми стильових характеристик ментальності особистості// Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості. В 2 ч.- Київ-Луцьк, 1994.- ч.1, розд.1, с.142-144.

Прохорова М.В. Индивидуальный стиль деятельности с доминированием когнитивных компонентов (на модели игры в международные шахки).

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 - "Общая психология. История психологии", Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1995.

Защищается рукопись.

Установлено, что индивидуальный стиль игры в шахки представляет собой многоуровневую, иерархически построенную подсистему, обусловленную объективными закономерностями шахечной игры и субъективными факторами; к субъективным детерминантам относятся личностные, мотивационно-регуляторные, когнитивные особенности субъекта игры.

Prokhorova M.V. The Individual Style of Activity Giving Preference the Cognitive Components (on a Model of International Draughts).

The thesis is intended to qualify for the academic degree of the candidate of psychological science in 19.00.01 - "General psychology. The history of psychology". Kiev university named after Taras Shevchenko, Kiev, 1995.

The manuscript is submitted.

It is settled that individual style of draughts game is a multi-level hierarchical organized subsystem is stipulated by objective peculiarities of draughts game and subjective factors. The subjective determinants include personal, motive, regulative, cognitive features of game subject.

Ключові слова: індивідуальний стиль діяльності, когнітивні компоненти, змінювані умови діяльності.

Ліфтер

УБЕНТЗ, 1995, зам. 690, тир. 100

AB 32.029

AB 32.029